

УДК 94 (477)

Сергій Павленко

●

«ВИВІД ПРАВ УКРАЇНИ» – ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ТРАКТАТ ПИЛИПА ОРЛИКА ЧИ ІЛЬКА БОРЩАКА? Частина друга

●

“THE EXCERPT OF THE RIGHTS OF UKRAINE” –
A POLITICAL-LEGAL TREATISE BY PYLYP ORLYK OR ILKO BORSHCHAK?
Part two

DOI: 10.58407/litopis.250412

© С. Павленко, 2025. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5388-6875>

Метою запропонованого дослідження є підтвердження достовірності політико-правового трактату «Вивід прав України» шляхом аналізу джерел, датованих жовтнем 1708 р. та кінцем 1711 – початком 1712 рр.

Застосовуючи **проблемно-аналітичний метод**, автор ретельно дослідив документи тієї доби та їхні інтерпретації відомими істориками.

Новизна матеріалу полягає в тому, що автор уперше датував створення «Виводу прав України» груднем 1711 р. як документа, призначеного для представлення на міждержавній мирній конференції в Утрехті. Він також висвітлює активну дипломатичну діяльність мазепинців наприкінці 1711 – на початку 1712 рр. у Стамбулі та Бендерах, спрямовану на утворення незалежної України на основі договорів із Туреччиною, Московією та Швецією.

Протягом шести місяців гетьман Пилип Орлик та його найближчі старшини підготували низку важливих документів, меморандумів, трактатів, листів і заяв для дипломатів, високопосадовців і монархів, в яких аргументували право українців на власну самостійну державу. Автор, вивчаючи ці зразки політико-державницького мислення гетьманців, за допомогою цитат із їхніх дипломатичних текстів подає найповнішу картину політичної культури соратників Івана Мазепи, розкриває їхні прагнення, сподівання та погляди на історичне минуле України.

Висновки. Історик І. Борщак не вигадував політико-правовий трактат «Вивід прав України», а підготував його до друку, переписавши з автентичного джерела. Цей документ був створений мазепинцями в грудневі дні 1711 р., сповнені напруги, коли Османська імперія оголосила війну Московії.

Найбільша цінність «Виводу прав України» полягає в оприлюдненні положень угоди між Карлом XII та І. Мазепою від 30 жовтня 1708 р., а також у донесенні правди про стратегічні орієнтири борців за незалежну українську державу. Документ засвідчує високу дипломатичну спроможність мазепинців, які намагалися здобути свободу для козаків через переговори з правителями Стамбула, Стокгольма, Лондона, Відня, Версаля та Гааги.

Ключові слова: фальсифікат, лист, І. Борщак, П. Орлик, докази, Дентевіль.

●

The aim of the proposed study is to confirm the authenticity of the political-legal treatise «Vyvid Prav Ukrainy» («Excerpt of the Rights of Ukraine») by analyzing sources dated October 1708 and late 1711 – early 1712.

Using a **problem-analytical method**, the author thoroughly examined documents from that period and their interpretations by renowned historians.

The novelty of the material lies in the fact that the author has, for the first time, dated the creation of «Vyvid Prav Ukrainy» to December 1711, identifying it as a document intended for presentation at the in-

terstate peace conference in Utrecht. The study also highlights the active diplomatic efforts of Mazepa's associates at the end of 1711 – the beginning of 1712 in Istanbul and Bender, aimed at establishing an independent Ukraine based on international treaties with Turkey, Muscovy, and Sweden.

Over six months, Hetman Pylyp Orlyk and his closest senior officials prepared a series of important documents, memorandums, treatises, letters, and statements addressed to diplomats, high-ranking officials, and monarchs, arguing for Ukrainians' right to their own independent state. By analyzing these samples of political and state-building thought among the Hetmanate, the author presents the most comprehensive picture of the political culture of Ivan Mazepa's associates using quotes from their diplomatic texts, revealing their aspirations, hopes, and views on Ukraine's historical past.

Conclusions. Historian I. Borshchak did not fabricate the political-legal treatise «Vyvid Prav Ukrainy» but instead prepared it for publication by transcribing it from an authentic source. This document was created by Mazepa's supporters during the tense days of December 1711, when the Ottoman Empire declared war on Muscovy.

The greatest value of «Vyvid Prav Ukrainy» lies in its publication of the provisions of the treaty between Charles XII and Ivan Mazepa dated October 30, 1708, as well as its dissemination of the truth about the strategic orientation of the fighters for an independent Ukrainian state. The document attests to the high diplomatic competence of Mazepa's supporters, who sought freedom for the Cossacks through negotiations with the rulers of Istanbul, Stockholm, London, Vienna, Versailles, and Hague.

Key words: falsification, letter, I. Borshchak, P. Orlyk, evidence, Denteville.

Продовження. Перша частина в попередньому номері.

Звернення в Утрехт

Оскільки у деяких істориків виникли сумніви щодо написання П. Орликом «Виводу прав України», розглянемо це питання детальніше.

1. Текст цього документа не суперечить контексту періоду, який ми означили вище.

2. Важливою є заувага автора «Виводу прав України»: «Уповноважені Його Величества Царя зазначають: 1. Що Україна ніколи не була незалежною, що з-під ярма невірних визволила її побідна зброя Його Царського Величества»¹. Оскільки І. Борщак не мав можливості ознайомитися зі статейним списком М. Шереметєва та П. Шафірова, то таке твердження йому було б важко сконструювати. Водночас дискусія про це на переговорах тривала кілька тижнів. Московські уповноважені з приводу заяв турецької сторони, що «Мазепа бутто с старшиною под протекцією Порты от всего народа пришел»², доповідали: «Мы против того объявляли, что Мазепа, яко изменник ушедшей, не мог о всем народе, подданном царскому величеству и в верности обретающимся, ничего учинить. И тот народ по измене его выбрал по правам своим другога гетмана, которой и доньне в верности у вашего величества обретаецца»³. Отже, козаки проживали в «его царского величества провинции малороссийской»⁴, тому, мовляв, «претензии о Украине»⁵ безпідставні. Навіть цар у листі до П. Шафірова від 3 квітня 1712 р., реагуючи на турецькі заміри, зазначав: «Что же они чинят претензии, – первое, о Украине, **которая издревле всегда под нашим владением пребывала**, дабы она была под их протекцією, и на то нам позволить весьма невозможно»⁶.

3. На заувагу царських уповноважених про те, що Україна «ніколи не була незалежною», гетьманці спеціально підготували тоді ж трактат-роз'яснення «Короткий виклад причин, через які Україна разом із Запорозьким військом була спонукана або, радше, змусшена відмовитися від московської протекції, до якої раніше добровільно приєдналася після польського панування» («Brevis deductio causarum quibus Ukraina cum Extricitu Zarogoviensi commota»⁷). У цьому документі, розрахованому на учасників переговорів, детально подається історія українців від того періоду, коли вони скинули з себе польське «ярмо неволі» і стали «народом вільним, незалежним від усякого чужостороннього панування». Відтак ідеї цього джерела співзвучні з «Виводом прав України».

4. Назви («Brevis **deductio** causarum...», «**Deduction** des drolits de L'Ukraine») теж мають спільне слово «deductio», що вказує на одну команду авторів, які готували тези для глибшого розуміння дипломатами, володарями держав історії буття України, обстоювали її право мати незалежний статус.

¹ Орлик П. Вивід прав України. З рукопису родинного архіву Дентевілів у Франції зі вступом і примітками (далі – ВПУ). Львів: Вид-цв Борщак І., 1925. С. 11.

² ССПШМШ. С. 295.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само. С. 292.

⁶ Письмо Петра І П. Шафирову (1712, 3 апреля). *Письма и бумаги императора Петра Великого* (далі – ПБПВ). Москва: Наука, 1975. Т. 12. Вып. І. С. 159.

⁷ Riksarkivet. *Diplomatica Muscovitica [Diplomatica Cosacica]*. SE/RA/2113/2113.2. (1654–1721). Vol. 1a. [S. 339].

5. Наступний момент «Виводу прав України» передає зміст ще однієї зауваги царських уповноважених на переговорах: «2. Що коли б змінити щось, то цим би порушилися умови Карловицького договору»⁸. 8 квітня 1712 р. представники Москви доповідали у депеші Петру I: «И говорил рейз-эфендий нам, чтоб мы не мнили, что мы их тем словом обманули, но знают де они и сами, что тем разумеетца, что оные места (Правобережжя України – С.П.) не им уступаем, понеже они Полше и по трактату их Карловицкому, с Полшею постановленному, принадлежат»⁹. На ці тези й дає відповідь П. Орлик, аргументуючи свою позицію тим, що Карловицький трактат «ні в чому не порушиться, коли оголоситься Україну вільною, якою вона була колись, з тими границями й межами, які мала вона перед тим, як була підступом поневолена»¹⁰.

6. Публікатор згадане датує його створення літом 1712 р. або початком 1713 р.¹¹ Підтримали згадане й О. Оглоблин¹², М. Битинський¹³, В. Замлинський¹⁴. Водночас І. Борщак не звернув увагу на слова «Виводу прав України» про мир, «котрий мається заключити за посередництва Англії та Генеральних Штатів»¹⁵. Отже, цей документ написаний до 5 квітня 1712 р., до укладення договору на 25 років між Туреччиною та Московією. У «Виводі прав України» також не згадуються султанський берат від 21 грудня, протекційна грамота козакам турецькою мовою кінця грудня того ж періоду. А це теж є свідченням того, що правовий документ готувався раніше наданих Стамбулом привілеїв мазепинцям.

7. На нашу думку, «Вивід прав України» підготували у кінцевому варіанті найімовірніше 13–18 грудня 1711 р. Чому? Перші гострі дискусії про українське питання відбулися в Стамбулі 29–30 листопада¹⁶. Думаємо, що делегація гетьманців через кілька днів після свого приїзду в турецьку столицю послала П. Орлику детальний звіт про позицію росіян, їхні вимоги, розмову з французьким послом, доповіли про скинення великого візира. Тому орієнтовно до 13–18 грудня¹⁷ гетьман міг знати головні тези московських уповноважених міністрів. Саме через згадане він реагує двома абзацами-спростуваннями на їхню аргументацію. Усе ж, міркуємо, не позиція московців стала головною причиною появи «Виводу прав України». Цей політичний трактат, на нашу думку, був реакцією як П. Орлика, так і Карла XII на звістку про проведення «великого Конгресу миру»¹⁸ в Нідерландах. Ще в другому півріччі 1711 р. лідери провідних країн почали готуватися до з'їзду. Він мав припинити десятирічну війну в Європі, врегулювати питання кордонів, суверенітетів тощо. Навіть Петро I 17 жовтня 1711 р. своїм указом визначив уповноваженого на цей форум¹⁹ і послав надзвичайного повноваженого посла Бориса Куракіна на «генеральної сьезд к мирным договором 12-го числа месяца генваря ... в Утрехте»²⁰. Саме на цю дату²¹ заздалегідь були закликані у це нідерландське містечко міністри, дипломати, представники більшості європейських держав. Проте форум почав свою роботу лише 29 січня 1712 р.²² Про перебіг цього зібрання були інформовані в Стамбулі. Так, перекладач при англійсько-

⁸ ВПУ. С. 11.

⁹ ССПШМШ. С. 395.

¹⁰ ВПУ. С. 12.

¹¹ Там само. С. 6.

¹² Оглоблин О. «Вивід прав України» гетьмана Пилипа Орлика (1712). *Вісник*. 1954. № 5. (67). С. 11.

¹³ Битинський М. Мазепинці по Полтаві. *Стейт Каледж*, ПА: Вид-во «Життя і школа», 1974. С. 39–40.

¹⁴ Замлинський В. Пилип Орлик. *Історія України в особах IX–XVIII ст.* / В. Замлинський, І. Войцехівська [та ін.]. Київ: Україна, 1993. Київ: Україна, 1993. С. 353.

¹⁵ ВПУ. С. 12.

¹⁶ Базарова Т. Диариуш русских послов при Порте П. Шафирова и М. Шереметева (1711–1713). *Электронный научно-образовательный журнал «История»*. 2017. Т. 8. Вып. 5 (59). URL: <http://history.jes.ru/s207987840001868-3-1>.

¹⁷ Для посланця-гінця долання за добу відстані в 60 км була цілком допустимою нормою, тому він міг добратися зі Стамбула до Бендер за 15 днів. Водночас відомість про скинення візира в Адріанополі дійшла в Бендери за 7 днів (Див.: Kansli-dagbok från turkiet. Till största delen förd af J. v. Kochen 1709–1714. *Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter* (далі – Kochen). Lund: Berlinoska Boktryckeriet, 1908. IV. S. 113). Посланець кошового К. Гордієнка привіз звідсіля у шведську штаб-квартиру звістку про деталі зміщення Балтаджи Мехмедпаші за 9 днів (Kochen. S. 113). Між цими містами відстань 736 км. Із вищезгаданого можна зробити висновок, що офіційний турецький гонець, користуючись поштовими привілеями, мав можливість доставляти депеші, долаючи 105 км у день. Запорозький посланець долав 81 км у день. Отже, відповідно зі Стамбула гетьманець-козак, рухаючись із такою швидкістю, міг подолати 918 км максимально за 11 днів. Це підтверджує й С. Понятовський, який, наприклад, добрався 1 грудня до турецької столиці з Бендер за 11 днів (Kochen. S. 113; *Sven Agrells dagbok 1707–1713. Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter*. Lund, 1909. V. 5. S. 296).

¹⁸ James W. Gerard. The peace of Utrecht. A historical review of the Great Treaty of 1713–14, and of the principal events of the War of the Spanish succession. New York: G. Putnam's sons, 1885. P. 227.

¹⁹ ССПШМШ. С. 781.

²⁰ Полномочная грамота Б. Куракину (1711, 26 декабря). *ПБПВ*. Москва: Наука, 1964. Т. 11. Вып. II. С. 321.

²¹ Freschot C. Histoire du congrès et de la paix d'Utrecht: comme aussi de celle de Rastadt et de Bade, contenant les particularitez les plus remarquables et les plus intéressantes des dites négociations: depuis leur première ouverture jusqu'à la conclusion de la paix générale. Chez Guillaume van Poolsum, 1716. P. 233.

²² James W. Gerard. The peace of Utrecht. A historical review of the Great Treaty of 1713–14, and of the principal events of the War of the Spanish succession. New York: G. Putnam's sons, 1885. P. 229.

му посольстві Лука Барка секретно передавав 17 березня 1712 р. росіянам роздобуті ним відомості: «Полномочныя его королевского величества французского и союзников собрались в городе Утрехте и зачали междо собою иметь и конференции о мире. Однакож понеже имеют договариватись и окончить только дел и иных потентатов, того ради сего лета не могут те дела окончатися, но чаёт, что и еще продолжится война»²³.

Брав участь у з'їзді й уповноважений Карла XII²⁴. Шведський король направив представникам дипломатичних відомств Нідерландів, Англії листи з поясненням поточної ситуації²⁵. Зазначимо, що перед тим у королівській канцелярії підготували новий договір між Швецією та Османською імперією²⁶. У ньому була й стаття, що стосувалася українських союзників²⁷. На початку грудня каролінці запропонували Стамбулу створити союз між двома державами – Туреччиною та Швецією²⁸.

Гольштейнський посланець при шведській штаб-квартирі барон Фрідріх Ернст фон Фабриціус, схоже, писав своєму поінформованому кореспонденту якраз про 4 документи, які завершували опрацьовувати 10–12 грудня 1711 р.²⁹ для Утрехту в Бендерах. Він зазначав, що їх готували вже 4 тижні. Отже, текст «Виводу прав України» звернений насамперед до дипломатів очільників Генеральних Штатів, Великобританії (королеви Анни), Франції (короля Людовика XIV), імператора Священної Римської імперії Карла VI. Гетьман П. Орлик сподівався привернути їх увагу до України та переконати всіх у тому, що якщо «всі європейські держави мають намір утримати цей трактат, що є основою європейського миру, то їм не тяжко буде знайти в ньому мотиви й способи поставити знову гетьмана Орлика на Україні і включити його в цей новий трактат»³⁰. Автор звертався до переговорників з аргументом-попередженням: «Ті, що дбають про інтерес цілої Європи і кожної її держави зокрема, легко зрозуміють небезпеку для свободи Європи від такої (Московії – С.П.) агресивної держави»³¹.

8. Дата створення «Виводу прав України» нами обмежується терміном 13–18 грудня 1711 р., оскільки цей документ ще потрібно було доставити якнайшвидше в Утрехт. Якщо король знав про реальну дату відкриття конгресу (29 січня 1712 р.), або вважав, що нічого страшного не станеться, якщо шведський посол прибуде на 3–4 тижні пізніше, то він мав від середини грудня якраз оті 40–50 днів для вирішення цієї подорожньої проблеми.

9. Схоже, що шведський посол в Утрехті мав інструкцію порушити по можливості перед переговорниками злободенні питання мазепинців або в разі реального вступу Османської Порти у війну з Московією ознайомити їх з умовами протекторату Швеції над Україною згідно з укладеною угодою 1708 р. («Аби краще забезпечити собі свої вольности, вони (гетьманці – С.П.) злучилися з королем шведським і умовилися з ним не трактувати ні з ким окремо»³²). Деякі фрази положення «Виводу прав України» явно вказують на головного ініціатора цього документа і редактора – Карла XII, про що ми писатимемо нижче.

10. Гадаємо, що «Вивід прав України» одночасно був адресований і французькому послу в Стамбулі графу П'єру Десальєру, який діяв в інтересах шведів та взаємодіяв із ними через шифрувальні кореспонденції³³. Саме тому, на нашу думку, цей документ дійшов до нас у викладі французькою мовою. Хоча його головний оригінал, безсумнівно, був укладений латинською мовою.

11. У тексті «Виводу прав України» згадано Олівський мирний договір (23 квітня 1660 р.), який був підписаний у далекі від П. Орлика часи. Якщо б І. Борщак створював фальсифікат, то навряд би прив'язав його до свого твору, бо й сам у примітці зазначив, що в цій угоді згадок про козаків нема³⁴. Так, в оригіналі справді відсутнє на них посилання³⁵. Водночас П. Орлик зазначав, що «козаки включені в Олівський мировий договір як

²³ ССПИМШ. С. 355.

²⁴ James W. Gerard. The peace of Utrecht... P. 228.

²⁵ Mispelaere J. Att försvara en independent stat. Ukrainas och Sveriges bortglömda allians 1708–1713. *Karolinska förbundets årsbok*. 2022 S. 61.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

²⁸ Tengberg E. Från Poltava Till Bender. En Studie i Karl XII:s Turkiska Politik 1709–1713. Lund: CWK Gleerup, 1953. S. 177.

²⁹ Konung Carl XII: s Vistande i Turkiet, beskrifvet af baron Fr. Ernst von Fabricius, i bref till Hertigen Administratörn Christian August af Holstein Gottorp, Baron von Görtz och Grefve Reventlau (далі – Fabricius). *Handlingar, hörande till. Konung Carl XII: s Historia*. Stockholm: Zacharias Haeggström, 1820. V. 2. S. 350.

³⁰ ВПУ. С. 13.

³¹ Там само.

³² ВПУ. С. 10.

³³ The despatches of sir Robert Sutton... P. 106.

³⁴ ВПУ. С. 14.

³⁵ James W. Gerard. The peace of Utrecht... P. 228.

союзники шведського короля», мовляв, цей трактат гарантував їм давні вольності³⁶. Це було перебільшення або спробою шведів прив'язати гетьманців до авторитетного міжнародного документа. Зазначимо, що мазепинці знали положення цього договору. На це вказує те, що канцелярист І. Мазепи Самійло Величко досить широко переказує зміст практично усіх його пунктів у своєму «Літописі»³⁷. А це означає, що в добу Мазепи старшини вивчали цей документ, в якому кілька держав гарантували своїм авторитетом, військом недоторканість кордонів окремих князівств, королівств. Привертає увагу положення XXXVI цього договору: «Однак для більшої безпеки цієї мирної угоди, як Найясніший і Могутній Король та Республіка Польща, так і Найясніший і Могутній Король Швеції, а також Найясніший Курфюрст Бранденбурзький попросили, щоб Найясніший і Могутній Принц і Владика, Повелитель Людовик XIV, Король Франції і Наварри, своїми зусиллями та стараннями сприяв укладенню цієї мирної угоди між вищезазначеними Найяснішими Королями та Найяснішим Курфюрстом Бранденбурзьким, виступив гарантом виконання і дотримання її серед них ... пообіцяв своїм іменем, що буде забезпечувати виконання цих угод і їх дотримання будь-якими можливими способами, навіть військовими, якщо мирні засоби не принесуть результату»³⁸. Олівський мировий договір не лише завершив Північну війну 1655–1660 рр., вирішив територіальні суперечки між Річчю Посполитою та Шведською імперією, а й дав право на суверенітет Пруссії під управлінням курфюрста Бранденбургу Фрідріха Вільгельма. Отже, завдяки переговорам, авторитетним підписам і гарантіям постала незалежна держава. Ось цей приклад був важливий для мазепинців як дієвий засіб отримання потрібного статусу. П. Орлик не випадково наголошує у своїх міркуваннях на необхідності дивитися на вирішення проблеми України саме під таким кутом: «Стародавня історія завела б мене занадто далеко, якби я хотів наводити з неї приклади на доказ, що держави в тих часах завжди брали сторону пригнічених князів чи республік. Не бракує нам і новітніх прикладів і за останнє століття можна було бачити, як у цілїм Цісарстві, Італії, Лютарингії, Померанії, Швеції і в багатьох інших місцях визнали мирові трактати повну суверенність князівств, на які держави виставляли свої права з різних титулів, а часом просто по причині завоювання. Україна знаходиться майже в такому самому становищі. Вона має ті самі права; невже ж не зробиться на її користь того, що було в звичаю робити для інших протягом стількох століть?»³⁹.

12. П. Орлик, обстоюючи право українського народу на власну землю, князівство, писав, що гетьман І. Брюховецький «не міг дарувати (Московському царству – С.П.) того, що належало Станам»⁴⁰. «Князь Мазепа і Стани України ужили своєї влади в 1708 р., щоб знову заволодіти тим, що їм належало», – зазначав автор «Виводу прав України»⁴¹. Цей доказовий мотив зустрічається й в інших документах березня 1712 р. Так, у «Реляції про Київ» зазначається: «Ніхто ж не може дати те, що йому не належить»⁴². У листі до великого візиря від 10 березня 1712 р. гетьман писав, що московити «залишають знищену, спустошену провінцію нам і полякам для володіння, пропонуючи те, чого вони самі не мають і ніколи не зможуть мати»⁴³.

13. Те, що «Вивід прав України» адресувався в Утрехт як згусток тез, історичних аргументів на користь важливості буття козаків у незалежній державі, підтверджує й стиль формулювань цього документа, підлаштований під спосіб правового мислення верхників європейських держав. Так, у тексті час від часу зустрічаємо такі фрази: «Це ж бо інтерес усіх європейських держав так зробити, щоб Україну звернено гетьманові Орликові, котрого вільно обрали й проголосили Стани України»⁴⁴, «всі європейські держави мають намір утримати цей трактат, що є основою європейського миру, то їм не тяжко буде знайти в ньому мотиви й способи поставити знову гетьмана Орлика на Україні і включити його в

³⁶ ВПУ. С. 13.

³⁷ Величко С. Літопис / Переклад з книжної укр. мови В. Шевчук. Київ: Дніпро. 1991. Т. 1. С. 285–288.

³⁸ Pacta Olivensia anni 1660. Volumina Legum. Prawa, konstytucje y przywileje Królestwa Polskiego, Wielkiego Xięstwa Litewskiego y w wszystkich prowincyi należących na walnych sejmiech koronnych od Seymu Wiślickiego roku pańskiego 1347 aż do ostatniego Seymu uchwalone. Petersburg, 1860. Т. IV. S. 755; Vchwała Seymu Walnego Koronnego Szescniedzielnego w Warszawie odprawionego, Roku Pańskiego, M. DC. LXI. Dnia 2. Miesiąca Maia; Konstytucje Wielkiego Księstwa Litewskiego 1661; Pacta Olivensia Anni 1660. Warszawa: Elert Piotr – Wdowa i Dziedzice, 1661. S. 55.

³⁹ ВПУ. С. 12.

⁴⁰ Там само. С. 10.

⁴¹ Там само.

⁴² Реляція про Київ. *Скарби шведських архівів: Документи з історії України* / Упор. М. Траттнер. Одеса: Музей української книги, 2021. С. 155.

⁴³ Copia literarum a Duce Orlik ad Supremum Visirium, Bendere 10 die Martii, anno 1712. *Переписка и другие бумаги шведского короля Карла XII, польского Станислава Лещинского, татарского хана, турецкого султана, генерального писаря Ф. Орлика и киевского воеводы Иосифа Потоцкого на латинском и польском языках* (далі – ПДБШК). Москва: Университетская тип-я, 1847. С. 59.

⁴⁴ ВПУ. С. 12.

цей новий трактат», «загальний мир не буде тривалим, доти, поки не задовольниться справедливих жадань гетьмана Орлика щодо України»⁴⁵, «А тим більше не покликуватимуся на мотиви, справедливості і слави, котрими повинні керуватися європейські держави, щоб звернути Україну її гетьманові»⁴⁶. Зауважимо, що в Утрехті вирішувалося питання повернення у законне володіння королівств, герцогств насамперед персонам-суверенам, а не їхнім народам (герцогу Савої Вітторіо Амадею II вдалося здобути титул короля Сицилії, отримати у володіння землі герцогств Мілан і Мантуя⁴⁷, маркграфство Монсеррато⁴⁸, в обмін на долину Барселонетта йому були також передані східні ескартони Улькс, Прагелато і Кастельдельфіно⁴⁹; королівський статус набула Пруссія, оскільки в договорі 1713 р. Фрідріх Вільгельм став називатися королем⁵⁰), йшлося також про відновлення курфюрств Баварії і Кельна⁵¹.

14. «Виводом прав» європейській спільноті подавався факт нової реальності, що засвідчував суверенітет України під протекторатом Карла XII. Король був занепокоєний тим, що верхівка мазепинців у жовтні 1711 р. зібралася в Стамбул просити турецького захисту. Треба зазначити, що їхнє контактування з Портою з проблем буття українських емігрантів, гетьманців та запорожців, почалося ще у вересні. Генеральний писар Іван Максимович привіз пропозиції мазепинців кримському ханові Девлет II Гераю, який до 7 вересня передав їх великому візирю⁵². Останній дав на них відповідь, по суті, як наказ, щоб «військо, як кінне, так і піхотне, які перебувають у Бендерах, слід відправити в місця біля фортеці Очаків»⁵³. Він гарантував забезпечення мазепинців провізією. Водночас великий візир попросив П. Орлика прибути до себе⁵⁴. Згаданий наказ про передислокацію гетьманців породив серед них підозри, що в такий спосіб їх хочуть позбутися, оскільки «всі території навколо фортеці Очаків є непридатними для проживання, занедбаними й абсолютно непридатними для забезпечення»⁵⁵. Великий візир у листі від 7 жовтня повідомив про інші виплати для українських козаків, які мали відійти під Очаків, а гетьмана просив прибути в Константинополь для переговорів⁵⁶. Схоже звернення написав до гетьманської верхівки й хан: «Ваш гетьман, щоб усі ваші справи були належним чином виконані, повинен прибути до Константинополя, і цьому ви не повинні заперечувати»⁵⁷. Хоча про заплановану тему переговорів візира з П. Орликом не розголошувалося в кореспонденції, Девлет II Герай при цьому зауважував, що про «деякі справи, які потрібно передати усно», доповість генеральний писар⁵⁸. Усе ж, як видно з листа гетьмана до І. Скоропадського, він ще 20 вересня планував поїздку до Стамбула «для завершення цієї справи», щоб «наша батьківщина стала на шлях доброї надії та стала вільною Річчю Посполитою»⁵⁹. За баченням П. Орлика, «і Блискуча Порта, і Найясніший Король Шведський, і Хан мають одну мету та одне рішення: щоб Україна, об'єднана союзом зброї й душ із Кримським ханством, ніколи не мала на собі ярма васалітету, а залишалася вільною Річчю Посполитою»⁶⁰. Отже, метою його поїздки у Стамбул було отримання гарантій щодо козацьких територій, свободи Гетьманщини. При цьому, як з'ясувалося пізніше, великий візир хотів спочатку відокремити козаків від шведів⁶¹ та детальніше обговорити згадані питання без посередництва короля. Карл XII, однак, негативно поставився до прохання запорожців дати дозвіл Орлику поїхати на зустріч із високопоставленим турецьким урядовцем: «Нам були передані ваші листи, у яких ви просите, щоб ваш Гетьман з нашої згоди

⁴⁵ ВПУ. С. 13.

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Amoretti C. Regnanti e Plenipotenziari coinvolti nei Trattati di Utrecht. *Utrecht 1713 i trattati che aprirono le porte d'Italia ai Savoia: Studi per il terzo centenario*. Torino: Centro Studi Piemontesi, 2014. P. 305.

⁴⁸ Giovanni Cerino Badone. Giochi di strategia: strade, mercati e fortezze nel Piemonte Orientale dopo il Trattato di Utrecht del 1713. *Ibid.* P. 539.

⁴⁹ Riberi M. Il Trattato di Utrecht e le autonomie locali nelle Alpi occidentali: il caso della République des Escartons. *Ibid.* P. 463.

⁵⁰ Sashalmi E. The novelty of the Utrecht peace settlement (1713). *Central European Papers*. 2015. № 3 (2) P. 27–28.

⁵¹ James W. Gerard. The peace of Utrecht... P. 230.

⁵² Interpretatio literarum Magni Hani Tartariae, ad Ducem Orlik scriptarum, habita Benderae die 7bris, anno 1711 etc. *ПДБШК*. С. 51.

⁵³ literarum Tihaiiae Magni Visirii ad eundem eodem tempore, praemissis officiosis salutationibus. *ПДБШК*. С. 51.

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ 2-DA. Ad Tihalam Eius Eodem Tempore. *ПДБШК*. С. 53.

⁵⁶ Interpretatio Literarum Supremi Visirii, Mahmet Bassae, Ad Ducem Orlik, Habita Benderae 7 Die 8-Bris, 1711 Anno. *ПДБШК*. С. 53.

⁵⁷ Interpretatio Literarum Magni Hani Ad Ducem Orlik Et Reliquos Officiales, Eodem Tempore Ac In Materia Habita. *ПДБШК*. С. 54.

⁵⁸ Interpretatio Literarum Magni Hani Ad Ducem Orlik Et Reliquos Officiales, Eodem Tempore Ac In Materia Habita. *ПДБШК*. С. 55.

⁵⁹ Copia Literarum Ad Excell. Scoropadscium, Ab Orlik Scriptarum Anno 1711, Die 7-Bris 20-Ма. *ПДБШК*. С. 55.

⁶⁰ Там само. С. 56.

⁶¹ Kochen. S. 101, 103.

та волі відправився до Константинополя для вирішення та спостереження за тими справами, які стосуються вашої спільної вигоди. Однак, хоча ми вже раніше пояснювали вам нашу думку з цього приводу і чітко показали, що така подорож не лише не принесе вам жодної користі, але швидше викличе різноманітні незручності з часом, особливо враховуючи, що всі справи на цей момент мають вирішуватися Великим Візирем, про вороже ставлення якого до вас ви вже достатньо знаєте. Як ми також переконані, ви самі можете досить чітко бачити, наскільки мало Оттоманська Порто здатна або хоче турбуватися про звільнення вашої батьківщини від московського ярма, оскільки очевидно, що вона заледве може змусити московитів виконувати ті вимоги, які згідно з умовами недавнього договору повинні бути виконані. У цьому варто вважати перш за все відновлення міста та фортеці Азов, а також знесення фортеці Таганрог. Однак ці справи, як здається, набагато легше можуть бути здійснені Оттоманською Портою, ніж звільнення вашої батьківщини від ворогів, які тримають її у пригніченому стані. Тому ми, зважуючи ці питання неупереджено, вважаємо, що подорож вашого Гетьмана на цей час повинна бути принаймні відкладена, а ваші справи тимчасово доручені іншому представнику, щоб побачити, чи Великий Візир після закінчення строку, встановленого для виконання всіх зобов'язань перед Оттоманською Портою, з більшою наполегливістю змусить московитів виконати умови недавнього договору»⁶². Делегація на чолі з П. Орликом все-таки виїхала у кінці жовтня⁶³. Проте 31 жовтня навздогін їм король послав військового комісара Густава Сольдана⁶⁴, який догнав мазепинців «у дорозі» та віддав гетьману «королівський наказ не йти в Константинополь»⁶⁵. Фактично він поставив гетьмана перед вибором: або співпраця козацького очільника з візиром, або втрата королівської опіки та й попередніх домовленостей. На це заборонне рішення вплинула польська команда в Бендерах на чолі з С. Понятовським⁶⁶. У результаті П. Орлик повернувся з Бабадагу (276 км від штаб-квартири шведів) в Бендери, а від нього поїхали вести перемовини про майбутній статус України генеральні старшини. Вони прибули 18 листопада в Адріанопіль після скинення великого візира⁶⁷. Делегація мазепинців почала переговори з новими представниками верхівки Османської Порти у кінці листопада. Новий візир навряд чи знав про попередні усні домовленості свого попередника з гетьманцями про «вільну державу». Він насамперед бачив її як підпорядковану Османській імперії землю⁶⁸. У результаті перемовин уповноважених сторін султан підписав берат, згідно з яким взяв запорожців та козаків під опіку як підлеглі спільноти. Але за кілька тижнів перед цим шведський правитель та його наближені, розуміючи, що мазепинці шукають реального захисту в султана, правдоподібно запропонували їм закріпити свій протекторат над Україною на міжнародному рівні в Утрехті. У разі початку реальної війни між турками і росіянами українці та шведи мали бути союзниками, що допомагали б Туреччині відновити суверенітет козацької нації. На цю спокусливу ідею, гадаємо, і відреагував П. Орлик разом із шведськими наставниками «Виводом прав України». Це була також своєрідна компенсація шведського короля за те, чого він не міг дати мазепинцям.

15. З нотаток Йогана Генріка Кохена, заступника канцлера королівського двору Генріка Мюллерна, впливає, що гетьман П. Орлик приховував від короля головну мету поїздки мазепинців у Стамбул. Адже посланець від короля був недопущений в приміщення, де 3 листопада 1711 р. укладалися пункти інструкції уповноваженим представникам⁶⁹. Шведська сторона отримала її примірник у зовсім іншій редакції⁷⁰. «Канцлер спершу пояснив йому (Орлику – С.П.), що той вчинив неправильно, залучившись до справ із турками, – зазначав Кохен у червневих нотатках. – Навіть коли Орлик заперечив, що він ніколи не мав такого наміру, і що це його представники в Стамбулі перевищили отримані інструкції, канцлер відповів, що він мав негайно протестувати проти цього і не приймати так звані привілеї чи захист від Порти»⁷¹. Отже, як бачимо, мазепинці, борючись за Україну, старалися опертися як на допомогу султана, так і шведського короля. Останні ж не бажали її ділити між собою. У результаті П. Орлик приховував від союзників свою одночасну

⁶² Iterum Ad Zaporovienses. ПДБШК. С. 30.

⁶³ Kochen. S. 112.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Лист Пилипа Орлика до канцелярії генерал-губернатора провінції Сконе в Мальме. Крістіанстад, 13 грудня 1718 р. / Публікація та примітки Хенрікссон Х. *Сіверянський літопис*. 2012. № 1–2. С. 50.

⁶⁶ Feldman. S. 74.

⁶⁷ Кравцевич-Рожнецкий В. Амбасадор казачьего народа. Киев: Изд-во Европейского ун-та, 2004. С. 84.

⁶⁸ Крупницький Б. Гетьман Пилип Орлик (1672–1742). Огляд його політичної діяльності. Варшава: НТШ, 1938. С. 69.

⁶⁹ Kochen. S. 158.

⁷⁰ «Пакти і Конституції» Української козацької держави (до 300-річчя укладення) / Відп. ред. В. Смолій. Львів: Світ, 2011. С. 364–367.

⁷¹ Kochen. S. 158.

діяльність на два фронти, взаємодію з володарями двох держав із власною користю для гетьманців. Слід врахувати і той факт, що мазепинці знали у середині грудня 1711 р. про вирішення на офіційному рівні питання про відправлення Карла XII з великим турецьким супроводом у Швецію (що новину королю віз хан)⁷². Отже, гетьманці залишалися сам на сам з його нічим не підкріпленим протекторатом, а тому й були поступливіші в переговорах із турками, які збиралися реально визволити Україну своїм військом (султан видав їм берат, а тоді нісан – див. вище). Після приїзду в Бендери 15 січня 1712 р. хана з повідомленнями зі Стамбула (готуватися до війни, почесний від'їзд шведів додому), П. Орлик не випадково звернувся до Карла XII з проханням, щоб він потурбувався про українців, аби вони в результаті виграшу Туреччини у війні з Московією не потрапили в нову залежність, а мали самостійно вибрати протектора⁷³.

16. «Маніфест»⁷⁴ від 4 квітня 1712 р. був, імовірно, продовженням, але без узгодження зі шведами, лінії утвердження України в європейському контексті як додаток-уточнення до заявленого раніше у «Виводі прав України». П. Орлик цим документом дає «знати Королям, Князям, Республікам та іншим Християнським Державам про причини, які схиляли мене прийти в Оттоманську імперію»⁷⁵ та укласти союз із турками. «Його високість запевнив нас, – писав гетьман, – що не планує ні завойовувати, ані включати Україну до своєї імперії, а прагне відновити цю державу згідно з її колишнім устроєм, з тим, щоб відгородити Оттоманську імперію від держави царя Московського, позаяк їхнє близьке сусідство стає причиною великих і кривавих війн»⁷⁶. Цей документ був створений раніше дати, коли в бендерівській штаб-квартирі дізналися про домовленості турків та козаків. У цьому зв'язку слід зазначити, що й відповідні звернення до володарів Генеральних Штатів, Англії мали на меті представити «Маніфест» як роз'яснення позиції українців при укладенні нового союзу.

17. Підтверджує «Вивід прав України» як документ, створений для конгресу в Утрехті, й пізніша участь П. Орлика у подібних заходах. Так, у своєму «Діарії» він писав 24 грудня 1720 р., що почав «писати меморіал його милості англійському королеві для повідомлення міністрам на Брауншвайзький конгрес»⁷⁷. Своє звернення він завершив укладати за три дні.

Договір І. Мазепи і Карла XII від 30 жовтня 1708 р.

Крім вищезгаданих доказових аргументів правдивості постулатів «Виводу прав України», є й інші, набагато важливіші за попередні. Родзинкою знайденого І. Борщаком джерела є цитований у ньому документ, який сам по собі становить велику цінність для історії України та прояснення ситуації щодо мотивів дій зверхника Гетьманщини в напружені дні жовтня 1708 р.

Першочерговим, найважливішим доказом достовірності «Виводу прав України» є вміщений у ньому текст угоди між Україною і Карлом XII:

«1. Й.К.В. (Його Королівська Величність – С.П.) зобов'язується обороняти Україну і прилучені до країни козаків землі й негайно вислати туди задля цього помічні війська, коли вимагатиме того потреба і коли помочі цієї проситимуть князь і Стани. Війська ці, вступаючи в країну, будуть під командою шведських генералів, але під час операцій на Україні Й.В. довірять керування ними князеві та його наступникам і це триватиме доти,

⁷² Fabricius. S. 354, 361.

⁷³ Supplex Memoriale ad S-am R-am M-tem // Єнсен А. Орлик у Швеції. ЗНТШ. 1909. Т. 92. С. 114–116.

⁷⁴ Б. Крупницький сумнівається, що цей документ створений в Демотиці (Дідимотейхо, Греція – С.П.) 4 квітня, бо, мовляв, за щоденником П. Кохена Орлик 16 квітня (Kochen. S. 142) був у Бендерах (за 781 км від згаданого вище місця). Проте й лист гетьмана до Генеральних Штатів датований 9 квітнем 1712 р. з Константинополя (Orlikiana. Нові документи про життя й акцію П. Орлика / Подав І. Борщак. *Стара Україна*. 1924. Кн. 12. С. 186). Загалом цей шлях у прискореному режимі можна було б подолати, ідучи день і ніч. Однак міркуємо, що у щоденнику Кохена йдеться не про самого гетьмана, а його кореспонденцію: «Пізно ввечері оберкомісару Солдану було наказано вирушити до Орухова з листами від полководця Орлика до тамтешніх козаків, щоб ті негайно вирушили в похід до Польщі» (S. 142). Тобто ці послання могли прибути в Бендери й з Константинополя. Слід зазначити, що прилучський полковник Д. Горленко 27 лютого 1712 р. писав володарю булави, щоб він негайно виїхав на зустріч з ханом, оскільки султан із ним мав радитися про долю Києва (Костомаров Н. Мазепа. Мазепинці. *Костомаров Н. Исторические монографии*. Санкт-Петербург, 1885. Т. 16. С. 663–664). Для вирішення цього важливого питання, що стало в центрі російсько-турецьких переговорів, схоже, Карл XII і дав дозвіл П. Орлику на виїзд з Бендер. Меморіали про українську столицю, її значення для гетьманців зайняли відповідне місце в архіві похідної шведської канцелярії.

⁷⁵ Маніфест Пилипа Орлика 4 квітня 1712 р. / Переклав з франц. мови М. Москаленко. *Голос України*. 1991. № 231. С. 15.

⁷⁶ Там само.

⁷⁷ Діарій подорожній, розпочатий 10 жовтня 1720 р. в ім'я Найсвятішої Трійці / Переклав Р. Радишевський. *Орлик П. Конституція, маніфести та літературна спадщина: Вибрані твори*. Київ: МАУП, 2006. С. 228.

доки Україна потребуватиме того війська, котрому Й.К.В. видаватиме платню, а козаки постачатимуть хліб і харчі.

2. Все, що завоюється з бувшої території Московщини, належатиме на підставі воєнного права тому, хто цим заволодіє, але все те, що – як виявиться, належало колись українському народові, передається й задержиться при українським князівстві.

3. Князь і Стани України, згідно з правом, яким досі користувалися, будуть захищені і вдержані на всім просторі князівства і частин, прилучених до нього.

4. Іван Мазепа, законний князь України, жодним способом не може бути нарушений у володінні цим князівством; по його смерті, яка – треба сподіватися – не наступить ще довго, Стани України захищать всі вольності згідно з своїми правами та стародавніми законами.

5. Нічого не зміниться в тому, що досі зазначено, щодо герба й титулу князя України. Й.К.В. не зможе ніколи присвоїти цей титул і герб.

6. Для більшого забезпечення як цього договору, так і самої України, князь і Стани передадуть Й.К.В. на весь час, поки тягтиметься ця війна, а з нею й небезпека, деякі з своїх городів, а саме: Стародуб, Мглин, Батурин, Полтаву, Гадяч»⁷⁸.

Зрозуміло, можна було б припустити, що ці статті угоди – літературно-патріотичні фантазії І. Борщака. Однак лист І. Мазепи до стародубського полковника І. Скоропадського від 30 жовтня 1708 р. підтверджує наявність подібного документа. Так, гетьман інформував свого соратника, що під час зустрічі зі шведським командуванням Карл XII мазепинців «королевским своим, никогда не отмѣняющимся словом, и данною на письмѣ ассеккурацією упевнил и утвердил»⁷⁹. Далі володар булави повідомляв, що перейшли «за согласіем и общим з панами енеральными особами, полковниками и всею Войска Запорожского старшиною постановленьем в непреборимую найяснѣйшого короля его милости, шведскую протекцію, мѣючи в Боѣ всемогущом, едином, обидимых заступнику, любящему правду и ненавидящему лжу»⁸⁰. Суть її полягала в наступному:

а) «же Отчизну нашу малороссійскую и Войско Запорожское Его Королевское Величество всегда щасливым своим и непобѣдимым оружіем от того московского тыранского ига оборонит»⁸¹;

б) «уволнит и отнятіе нам права и волности, не тилко привернет, леч з общою ползою и з несмертелною в потомних вѣкх Войска Запорожского славою умножит и разширит»⁸²;

в) «для общей ползы народа малороссійского и содержания волностей ... не быть ни под нашею (московською – С.П.), ни под полскою властію, но содержатися особливо свободному, в чем ... от короля шведского обещание дано»⁸³.

В лютневому універсалі до жителів України гетьман уточнив, що:

а) король «удостоїв прийняти у свій нездоланний захист і пообіцяв захищати нашу Вітчизну»⁸⁴;

б) його протекторат мав тривати доти, «допоки вона (Україна – С.П.) не повернеться до тих давніх законів і свобод, які були, коли урядовав вічної пам'яті Богдан Хмельницький».

У спогадах ротмістра⁸⁵, секретаря королівської польової канцелярії⁸⁶, автора праці «Короткі вказівки щодо вдосконалення шведської історії»⁸⁷ Петера Шенстрема⁸⁸ [Peter Schönström (1682–1746)], який під час Полтавської битви був особистим секретарем короля⁸⁹, є теж переказ вищезгаданої угоди:

⁷⁸ Апанович О. Гетьман Пилип Орлик. «Вивід прав України». Апанович О. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі. Київ: Либідь, 1993. С. 274; Орлик П. Конституція, маніфести та літературна спадщина. С. 136.

⁷⁹ 1708, жовтня 30. Дігтярівка. Лист І. Мазепи стародубському полковнику І. Скоропадському про причини переходу на бік шведського короля (виявлений при затриманні посланця). Україна доби Івана Мазепи. 1708–1709 рр. в документальних джерелах / Упор. С. Павленко (далі – УДІМ). Київ: Мистецтво, 2019. С. 184.

⁸⁰ Там само. С. 184.

⁸¹ Там само.

⁸² Там само.

⁸³ 1708, листопада 10. Універсал гетьмана І. Мазепи до українського народу (реконструкція головних тез за джерелами 1708 р.). УДІМ. С. 180.

⁸⁴ 1709, кінець лютого. Універсал І. Мазепи до жителів України. УДІМ. С. 182.

⁸⁵ Кентржинський Б. Мазепа. Київ: Темпора, 2013. С. 290.

⁸⁶ Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687–1709. Мюнхен: Український вільний університет, 1988. С. 27.

⁸⁷ Schönström P. Documents concerning the life and character of Emanuel Swedenborg, collected, translated, and annotated by Tafel, R.L., A.M., Ph.D. London: Swedenborg Society, 1875. V. I. S. 657.

⁸⁸ Нильссон Б. Шведские документальные источники по истории завершающей части русского похода Карла XII и Полтавской битвы. Старый Цейхауз: военно-исторический журнал. 300 лет Полтавскому сражению. 2009. С. 96.

⁸⁹ Schönström P. *Bikinedia*. URL: [http://sv.wikipedia.org/wiki/Peter_Schönström_\(1682–1746\)](http://sv.wikipedia.org/wiki/Peter_Schönström_(1682–1746)).

«Умови союзу були такими: козачий полководець Мазепа повинен був прийняти Його Величність короля Карла XII у провінції Сіверщина і передати йому всі фортеці, що там розташовані, такі як Стародуб, Новгород-Сіверський, Блин, Брянськ та інші, які раніше належали Великому князівству Литовському, а тепер були прикордонними фортецями Росії проти Литви і перебували під командуванням козаків та їхнього полководця Мазепи і належали до полку і провінції полковника Скоропадського. У цій провінції Його Величність король Карл XII мав провести час на зимових квартирах, поки полководець Мазепа збирав всю козацьку армію і залучив до союзу білгородських козаків або, як вони себе називають, білгородську армію, а також донських козаків, які всі були незадоволені суворим російським урядом. Оскільки цар час від часу позбавляв їх усіх їхніх звичних привілеїв. Полководець Мазепа також повинен був намагатися залучити до цього союзу калмицького хана Аюку.

Коли Мазепа завершив би всі ці приготування, Його Величність король Карл XII мав вирушити»⁹⁰.

Якщо взяти до уваги, що П. Орлик як мазепинський генеральний писар, готуючи «Вивід прав України» у 1711 р., добре міг пам'ятати положення угоди, то П. Шенстрем, який пробув понад десять років⁹¹ у російському полоні, ясна річ, не міг згадати всі її деталі, зокрема в його тексті фігурують міста Блин (мабуть, Мглин – С.П.), Брянськ. Водночас укладений на Новгород-Сіверщині документ відображав військово-стратегічну ситуацію станом на 30 жовтня 1708 р. У Мглині «було знайдено такі великі запаси горілки, сала, зерна і різного провіанту, що можна було на певний час забезпечити всю армію»⁹², – ішлося в тогочасному інформаційному повідомленні шведської армії. Тобто це містечко Стародубського полку вважалося як своє для союзників. У наказі очільнику цього полку І. Скоропадському І. Мазепа дав важливий орієнтир – «старайся всіми способами, на даному себѣ от Бога разуму и искусству, московское войско з Стародуба искоренити, согласившись в том з панами полковниками переяславским и нѣжинским. Певны того будучи, же потенция московская ничего не может там в. м-ти и городу Стародубу зашкодити, которая вскорѣ будет оружием Королевского Величества шведского в свои загнана границы»⁹³. В угоді, відтвореній П. Орликом, фігурують міста-фортеці Стародуб, Мглин, Батурин, Полтава, Гадяч. На той момент вони були зайняті козацькими підрозділами. І. Мазепа наказував у листах до полтавського полковника І. Левенця утримувати Полтавську фортецю для квартирування українсько-шведського союзного війська («есть ли бы было какое от тоей стороны на полк вашим милостям наступство, то только сим и способом старатиметь старайся ваша милость над оными чинити промысл»⁹⁴).

Другим важливим підтвердженням правдивості угоди, вміщеної у «Виводі прав України», є назва її асекурацією в листі І. Мазепи. Тобто це договір – гарантія, зобов'язання⁹⁵. Подібного типу «Асекурацію козакам запорозьким» надали 2 вересня 1670 р. уповноважені представники польського короля⁹⁶. Карл XII, якого козаки називають протектором⁹⁷, тобто покровителем, захисником, взяв під свій протекторат Україну (**«Сѣтчизну, милую матку пшу, и Войско Запорожское Городовое и Низовое не тылько ненарушимых, лечь и разширенных и ро множенных волностах, квѣтнучую, и избылующую, удалъся непреламанную оборону»**⁹⁸). На це дала згоду верхівка Гетьманщини. Протекцією називають ці взаємовідносини запорожці⁹⁹. Протекторат – це не залежність васала від сюзерена, а форма міждержавних відносин, коли одна з країн зі згоди іншої не порушує суверенітету останньої, але навпаки допомагає їй забезпечувати безпеку державних інституцій, буття громадян¹⁰⁰. У тексті угоди з «Виводу прав України» бачимо, що військовий союз

⁹⁰ Karl XII i Ukraina: en karolins berättelse / Utgifven af Hallendorff C. Stockholm: Lagerström, 1915. S. 4.

⁹¹ Lewenhaupt A. Karl XII: s officerare: biografiska anteckningar. Stockholm: Norstedt & Söners förlag, 1921. T. 2. S. 619.

⁹² Щоденник бойових дій шведської королівської армії на Сіверщині 1708 р. / Публікація та коментарі О. Дубини. *Сіверянський літопис*. 2010. № 6. С. 161–162.

⁹³ 1708, жовтня 30. Дігтярівка. Лист І. Мазепи стародубському полковнику І. Скоропадському... *УДІМ*. С. 184.

⁹⁴ 1708, листопада 20. Гадяч. Лист гетьмана І. Мазепи до полтавського полковника І. Левенця з проханням вжити заходів для оборони території полку від наступу московського війська та слобідських полків. *УДІМ*. С. 181.

⁹⁵ Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Уклали О. Захарків, Р. Керста, О. Федик. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1994. Вип. 1 С. 139.

⁹⁶ Асекурация козакам запорожским (1670 г.). *Маркевич Н. История Малороссии*. Москва: Тип-я Августа Семенина, 1842. Т. 4. С. 457–462.

⁹⁷ Договори і постанови / Розчитка тексту та упор. О. Алфьорова. Київ: Темпора, 2010. С. 43.

⁹⁸ Договори и постановления правъ и волностей войсковыхъ. *«Пакти и Конституції» Української козацької держави (до 300-річчя укладення)*. С. 83.

⁹⁹ Письмо кошевого атамана Гордиенка к польскому королю с просьбой о присоединении его к запорожцам и малоросским козакам для спасения от московского царя. *Еварницкий Д. Источники для истории запорожских козаков*. Владимир, 1903. Т. I. С. 1022.

¹⁰⁰ Ковальска-Павелко І. Протекторат. *Сучасна політична лексика: енциклопедичний словник-довідник*. Львів: Вид-во «Новий Світ-2000», 2015. С. 234.

між Карлом XII та Батурином передбачав як «обороняти Україну і прилучені до країни козаків землі», так і гарантував свободи і права краян, невтручання у їхнє правління, організацію системи влади. Король номінально мав вирішувати питання оплати воякам-шведам, а місцеві жителі – надавати їм харчі.

Третім доказом, що підтверджує реальність договору з «Виводу прав України», є представлення в союзній угоді І. Мазепи у князівському статусі. Це не була якась вигадка І. Борщака, так би мовити, його «примха». Насправді гетьман став князем 1 вересня 1707 р.¹⁰¹ Залишилися лише формальності – отримати відповідний документ. У вересні 1708 р. гетьман писав О. Меншикову «о дѣпломѣ моем»¹⁰², для виготовлення якого терміново було слід надіслати інформацію про герб та рід Мазеп. Володар булави не встиг отримати важливий документ, але він мав право вже називатися князем, у такому почесному статусі підписувати союзницьку угоду.

Четверте підтвердження справжності джерела І. Борщака ховається у характеристиці в союзній угоді України як князівства. Не думаємо, що публікатор документа на той момент мав можливість ознайомитися з літературою про прагнення вітчизняної еліти щодо такого державницького правління, оскільки праці на цю тему стали з'являтися в основному після 1991 р.¹⁰³

Ідея відновлення Руського князівства була до 1708 р. потаємним планом верхівки¹⁰⁴, інтелектуалів Гетьманщини. У риторичі «Меркурій у придбаному царстві» (1693 р.) оспівується «Феб¹⁰⁵ руський, Богдан»¹⁰⁶, «сей славний гравець стількох турнірів переможних», який «всю Русь до волі приготував, а себе – до вічності»¹⁰⁷. У панегірику Пилипа Орлика «Алцід російський»¹⁰⁸ (1695 р.) Україна¹⁰⁹ називається як «Русь»¹¹⁰, керована «непереможним руським Алцидом», «великим гетьманом і окрасою Руського краю»¹¹¹. Духовні побратими володаря булави в своїх творах почали оспівувати минулу славу Києва,

¹⁰¹ Лист гетьмана І. Мазепи до цесаря Йосифа I / Переклад з німецької та підготував до друку В. Дятлов. *Сіверянський літопис*. 2006. № 3. С. 14–15.

¹⁰² [1708 г., сентябрь]. Письмо И. Мазепы к А. Меншикову. С поздравлениями по случаю победы и о сборе провианта. *Батуринский архив и другие документы по истории Украинского гетманства 1690–1709 гг.* / Отв. ред. Т. Базарова. Санкт-Петербург: Дмитрий Булаин, 2014. С. 251.

¹⁰³ Чухліб Т. Проект «козацького князівства» – історична альтернатива політичного устрою Гетьманщини? *Український історичний журнал*. 2014. № 4. С. 71–93; Туранли Ф. Османський документ про дипломатичну діяльність гетьмана Петра Дорошенка. *Український археографічний щорічник*. Київ, 2001. Вип. 8/9. С. 334; Затилюк Я. «Спадкоємці», «власники» та «охоронці» киево-руської спадщини в уявленнях мешканців Гетьманщини другої половини XVII ст. *Український історичний журнал*. 2011. № 5. С. 32–43; Сас П. Князівство Військо Запорозьке, проект Йосипа Верещинського. *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, 2007. Т. 4. С. 367–368; Гадяцька унія 1658 р. / Редкол. П. Сохань, В. Брехуненко та ін. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 2008. 342 с.; Гадяцька угода в контексті польсько-українських відносин. Житомир, 2013. 182 с.

¹⁰⁴ «Статті Вечного миру» або Договір між Кримським ханством та Князівством удільним Київським, Чернігівським (також воно називалося в тексті «Малоросійської Україною», «Государством Малоросійским», «Княжеством Малоросійским», як «Русь»), узгоджений переговорниками ще 26 травня 1692 р. (Уперше опублікував угоду О. Оглоблин (див.: Ювілейний збірник на пошану академіка Дмитра Івановича Багалія з нагоди сімдесяти річчя життя та п'ятидесяти роковин наукової діяльності. Київ: 3 друкарні Української Академії наук, 1927. С. 741–744)). У цій угоді зазначалося, що кримці «помогут іспод московской власти выбитца» (Статті Вечного миру. *ІР НБУВ*. Ф. VIII. Од. зб. 228м/97/V. Арк. 930–931.), а потім спільно оборонятимуться «от поляков и от Москвы и от всѣх непрітегѣй» (Статті Вечного миру. Арк. 926.). Договір Вічного миру Кримського ханства з Руським князівством, що потрапив у серпні 1693 р. (Статті Вечного миру. Арк. 941) в руки росіян, був «полско-го писма» (Статті Вечного миру. Арк. 924). Останнє спростовує думку про те, що цей документ створив мазепинський канцелярист Петрик (Петро Сулима), оскільки той не знав польської мови, бо вчився у звичайній школі у Полтаві. Насправді проект цього договору створено в Батурині.

¹⁰⁵ Аполлон – бог світла і поезії.

¹⁰⁶ Гетьман Богдан Хмельницький.

¹⁰⁷ Промови про героїв української історії (із анонімію риторичі «Меркурій у придбаному царстві» (1693 р.). *Мазепина Атлантида. Творча спадщина доби 1687–1709 pp.* / Упор. С. Павленко (далі – МА). Київ: Мистецтво, 2021. С. 96.

¹⁰⁸ У більшості тогочасних творів український народ називається як «роський», «роксоланський», «російський», «малоросійський», що походить від давніх «сарматів» (у панегірику П. Орлика ніжинський полковник І. Обидовський представлений Гіппоменом сарматським). Ф. Прокопович оспівує Володимира як «всіх словеноросійських стран» князем і повелителем, і присвячує свою трагікомедію в стінах Києво-Могилянської академії «на позор (на огляд, перегляд, спостереження – С.П.) російському роду от благородних російських синов» (МА. С. 404). За повідомленням гетьмана, «в Креховском руском благочестивом монастыре» (Листи Івана Мазепи (далі – ЛІМ-2) / Упор. В. Станіславський. Київ: Інститут історії України НАНУ, 2010 Т. 2: 1691–1700. С. 329) помер батько Даниїла Зарудного. Володар просив грамоту в царів для вільного навчання в Києво-Могилянському колегіумі місцевих «детей російских жителей» (ЛІМ-2. С. 398). У той же час І. Мазепа вживав сучасний нам етнонім, зокрема писав – «нашим украинским людем» (ЛІМ-2. С. 372).

¹⁰⁹ Поряд з цією назвою (див. наприклад, лист І. Мазепи від 13 січня 1693 р. до митрополита Варлаама Ясинського – ЛІМ-2. С. 367; Лист до невідомого від 22 серпня 1700 р. ЛІМ-2. С. 676) вживалися як синоніми «Російська земля» (МА. С. 343), «Росія» (Там само. С. 231, 246).

¹¹⁰ Орлик П. Алцід російський (1695). МА. С. 277.

¹¹¹ Там само. С. 280.

«Руську землю»¹¹², державу князя Володимира¹¹³. З останнім порівнювався гетьман. Йому як «отцю Вітчизни, оборонцю Церкви»¹¹⁴ «строєніє сего отчества Владимироваго по царю от Бога врученно єсть»¹¹⁵.

Тож прихід у жовтні 1708 р. на землі України шведського війська давав можливість гетьманській верхівці реалізувати давній амбітний задум. І. Мазепа у договорі назвав Україну князівством. У такий спосіб володар булави вже представляв не бунтівливу провінцію Московії, а народ, який мав власну героїчну історію, самостійну державу, що потребувала відновлення та захисту. Зазначимо, що поінформовані представники шведського табору в ті дні знали, що Мазепа, дізнавшись про плани царя порушити «конвенції та привілеї», мав надію «зробити Україну вільною, незалежним князівством»¹¹⁶ (Нордберг), «Інтенція ж його була та, щоб область цю учинити князівством окремих»¹¹⁷ (капітан Філіп Страленберг [Табберт]).

П'ятий аргумент на користь достовірності укладеної в жовтні 1708 р. союзницької угоди криється в її 5 статті: «Нічого не зміниться в тому, що досі зазначено, щодо герба й титулу князя України. Й.К.В. не зможе ніколи присвоїти цей титул і герб». Якби ми мали справу з фальшивкою, то вона б навряд чи мала такі «другорядні» подробиці. Подібна стаття дисонансує зі змістом багатьох угод того часу. Отже, придумувати її ні з того, ні з цього не було жодного сенсу. Водночас ця стаття була важливою для І. Мазепи. Чому? Князівський статус гетьман отримав від зверхника Священної Римської імперії цісаря Йосифа I, союзника Петра I, противника Карла XII. Отже, ця стаття врегульовувала питання титулу володаря булави, залишала цісарське надання в силі.

Шостим пунктом-підтвердженням існування вищезгаданого джерела є використання в ньому 14 разів слова-терміну «Стани» (у французькій версії *les États*), із них 4 рази – в угоді Карла XII з Україною. У договірно-правовій базі Гетьманщини не було традиції його активного застосування (лише в Гадяцькому трактаті 1658 р. натрапляємо на часте вживання «stany»¹¹⁸). Не бачимо його в Проекті договору гетьмана Петра Дорошенка з Туреччиною¹¹⁹, угодах, універсалах Д. Ігнатовича (Многогрішного), І. Самойловича, Коломацьких статтях, договорі з Кримом 1692 р.¹²⁰, староукраїнській версії Пактів і Конституцій законів та вольностей Війська Запорозького 1710 р.¹²¹, листуванні І. Мазепи. Водночас Карл XII послуговувався цим терміном (*ständer=стани*) у кореспонденції. «Стосовно скликання *станів*, – писав шведський король із Бендер в Раду 3 лютого 1711 р., – то ми вважаємо це непотрібним, оскільки пам'ятаємо, що з ваших попередніх повідомлень ми дізналися, що останнє зібрання *станів* не служило нічому іншому, окрім як більший демонстрації їхнього злидненого становища (курсив наш – С.П.)»¹²².

Це дає підстави припустити, що відповідні пункти угоди Карла XII з Україною в особі І. Мазепи коректувалися, редагувалися шведською стороною у їхній редакції. Так само, гадаємо, й «Вивід прав України» був підготовлений за участі шведських редакторів і зокрема короля. Адже він наприкінці 1711 р. як протектор мазепинців виступав за «повернення України її попередньої свободи»¹²³.

Де зник трактат?

Насамкінець кілька зауваг про те, що оригінал «Виводу прав України» в Дентевілі не знайдений і це, мовляв, є головною причиною для сумнівів, чи було таке джерело. Передусім зазначимо, що, йдучи услід за багатьма дослідниками історії України кінця XIX –

¹¹² Кроковський Й. Акафіст святий Варвари (1698). МА. С. 222.

¹¹³ Насамперед ідеться про твори Партенія Родовича, Димитрія Туптала (Ростовського), Лаврентія Крщновича, Феофана Прокоповича.

¹¹⁴ Новицький І. Тезис (1708). МА. С. 404, 442.

¹¹⁵ Прокопович Ф. Володимир (1705). МА. С. 404.

¹¹⁶ Nordberg J. Histoire de Charles XII. Roi de Suede. La Haye: P. De Hondt, 1748. Т. 2. Р. 248.

¹¹⁷ Записки капитана Филиппа Йоганна Страленберга об истории и географии Российской империи Петра Великого. Северная и восточная часть Европы и Азии. Москва–Ленинград: Институт истории СССР, Ленинградское отделение, 1985. С. 142.

¹¹⁸ 1659 р., травня 12 (22). Варшава. Текст Гадяцького договору 6 (16) вересня 1658 р., ратифікований сеймом Речі Посполитої. *Гадяцька унія 1658 р.* / Редкол. П. Сохань, В. Брехуненко та ін. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 2008. С. 14–22.

¹¹⁹ Після 10 серпня 1668 р. Проект договору гетьмана Петра Дорошенка з Туреччиною. *Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). Матеріали до українського дипломатію.* Київ–Львів: НТШ, 2004. С. 379–383.

¹²⁰ Статті Вечного миру (1692). Інститут рукопису НБУВ. Ф. VIII. Од. зб. 228м/97/V. Арк. 925–939.

¹²¹ «Пакти і Конституції» Української козацької держави... С. 76–117.

¹²² Till rådet i Stockholm (Vid Bender den 3 februari 1711). Konung Karl XII: egenhändig brev, samlade och utgivna av Ernst Carlsson, med porträtt och brefffacsimile av Karl XII. Stockholm: P.A. Norstedt u. Söners, 1893. S. 372.

¹²³ Konungen till Rådet, om utsigtarna till nytt krig emellan turkarne och Zaren (Wed Bender d. 6 Novemb: 1711). *Histo-riska handlingar.* Stockholm, 1874. Vol. 9. S. 65.

поч. ХХ ст., ми можемо потрапити в подібну ситуацію. Більшість томів відомих істориків Олександра Лазаревського, Вадима Модзалевського у цьому зв'язку можна поставити під сумнів, бо пошкоджені користувалися родинними колекціями документів, повітовими архівами із пошкодженими пліснявою фондами. Після їх огляду щось кудись переміщалося, втрачалося, згорало, купувалося. «Значна кількість оригіналів документів, опублікованих О. Лазаревським, – зазначає автор монографії про вченого Неля Герасименко, – була втрачена в роки війн та революцій першої половини ХХ ст. Відтак його публікації є першоджерелом та однією з найцінніших частин творчого доробку»¹²⁴. В. Модзалевський через вимоги видавців та спонсорів прибрав посилання на джерела в головній своїй багатотомній праці¹²⁵. О. Лазаревський мав звичку скорочувати, підправляти, спрощувати, переказувати тексти джерел. Таке можна закинути, як бачимо, не лише І. Борщаку.

До приватної колекції старих родинних паперів замку Дентевіль є теж багато питань.

«Архів цей не впорядкований: документи перемішані без огляду на зміст, дати і формат, – писав публікатор “Виводу прав України”. – Між документами є також папери обох Орликів – батька й сина. Розібратися у всіх Дентевільських паперах я не мав змоги з причин технічних та від мене незалежних. Але з того, що я оглянув, видно: 1) що це є частина паперів, які в 1759 р. по смерті Григора Орлика забрав французький уряд у його вдови, а потім; певно, повернув; 2) Не є це головні папери Мазепи, які, судячи по словам Орликів, були в їх посіданні. Найважливішим з цих документів є без сумніву “Дедукція” (Вивід), яку подаю нижче. Це рукопис із двох аркушів in fol.; перша сторона починається, трохи відступивши зверху, друга зразу зверху; перший аркуш записаний на всіх чотирьох сторонах, другий на трьох, так що весь рукопис має 7 сторін in fol. Писаний він гарним письмом Орлика, в тім часі ще міцним і рівним, не так як пізніше, під час “Солунського сидіння”. Рукопис добре захований, на грубому і твердому папері»¹²⁶.

О. Субтельному під час відвідин замку Дентевіль не вдалося в неописаних фондах відшукати те, що бачив у них до 1922 р. його попередник. Тому історик зробив важливе зауваження: «Під час моїх перших відвідин Дентевіля в серпні 1971 р. ми разом із його власником Комтом де ля Віль-Бож'є не змогли знайти жодного документа, що скидався б на “Вивід”. Більше того, Віль-Бож'є сказав мені, що Борщак ніколи не був у Дентевілі й тільки користувався деякими документами, що їх власники архіву показували йому в Парижі»¹²⁷. Останнє твердження доволі суперечливе і дає привід для закономірних запитань.

Перше. І. Борщак писав, що він виявив у Дентевілі метричну «випис на укр. мові з Батуїнської церкви про народження Григора Орлика»¹²⁸. Там із неї зробила фотокопію й сучасна дослідниця Ірина Демчишин¹²⁹. У передмові до книги про Григора Орлика в 1930 р. І. Борщак писав: «Невимовною є наша подяка графові Де ля Віль-Боже, що дав у наше розпорядження архів Дентевіль, склав для нас генеалогію роду Дентевілів і сфотографував нам портрет Григора Орлика»¹³⁰. ... Окрема наша подяка С.П. Шелухинові, завдяки піддержці якого ми мали змогу зробити подорож до Дентевілів і там працювати»¹³¹. Отже, це таки підтверджує, що дослідник оглядав фонди дентевільського приватного архіву.

Друге. Чи був Комт де ля Віль-Бож'є повноцінним власником приватного документального зібрання в 1920-ті рр.? Адже І. Борщак писав, що зустрічався не з кимось одним,

¹²⁴ Герасименко Н. Олександр Лазаревський: життя і творчість (1834–1902 рр.). Київ: Інститут історії України НАНУ, 2012. С. 165.

¹²⁵ Оглоблин О. Микола Василенко й Вадим Модзалевський. Мюнхен–Нью-Йорк: Українське історичне товариство, 1968. С. 9.

¹²⁶ ВПУ. С. 5.

¹²⁷ Субтельний О. Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. / Пер. з англ. В. Кулика. Київ: Либідь, 1994. С. 201.

¹²⁸ Звідомлення Ілька Борщака з дослідів в архівах Західної Європи, переслана Українській Академії Наук у Києві. ЗНТШ. 1924. Т. СXXXIV–СXXXV. С. 245.

¹²⁹ Дмитришин І. Григорій Орлик, або Козацька нація у французькій дипломатії. Київ: Темпора, 2019. С. 468.

¹³⁰ В. Дмитришин з цього приводу зазначає: «Портрет Григорія з Дентевільського замку становить чи не найбільшу містерію, яку започаткував І. Борщак» (Там само. С. 393). Далі авторка зазначає, що «попередній власник замку, чий почерк упізнав його сучасний володар [Анрі Анн Марі П'єр Юбер де Ла Віль-Боже (1926–2022) – С.Л.] (це був його дід) стверджував, що на портреті зображено кавалера Бофремона» (Там само). Мовляв, їхній родич з цього приводу залишив відповідну записку. Думаємо, що після появи першого видання книги дослідника архіву Дентевільського замку (Борщак І. Великий мазепинець Григор Орлик, генерал-поручник Людовика 15-го (1742–1759 рр.). Львів: Червона калина, 1932. 207 с.) хтось із французьких мистецтвознавців чи істориків звернув увагу на хибний портрет головного героя, про це й повідомив автор власника портрету. Але не треба виключати й того, що останній зовсім не причетний до «пожовклого конверту із листом кількадесятилітньої давності», що знайшовся «в куті рами». Господарі Дентевільського замку, як правило, зустрічалися з українськими істориками, маючи вже дуже поважний вік. А тому не всі могли пригадати, а тим паче знати, як користувалися фондами приватного архіву їхні попередники.

¹³¹ Борщак І. Великий мазепинець Григор Орлик генерал-поручник Людовика XV (1742–1759). Нью-Йорк: Восьмий курінь У.П.С. ім. Г. Орлика, 1972. Х.

а з маркізами **De laVille Baugó**. Історик О. Прицак відвідав замок Дентевіль у 1988 р. і дізнався, що публікатор «Виводу прав України» там бачився в 1922 р. з дідом «нинішнього власника»¹³² (Georges de La Ville de Baugé (1860–1958)¹³³). А О. Субтельний, швидше за все, контактував із його сином, якого називає Комт, хоча насправді Comte по-французьки означає граф (правдоподібно це був Félix de La Ville de Baugé (1890–1974)).

Третє. Чи власник замку в 1971 р. міг пам'ятати, хто гостював у його батька майже 50 років тому? Дуже сумнівно. У той же час він міг говорити правду, маючи на увазі 1945–1950 рр. Професор Аркадій Жуковський передав у 1988 р. О. Прицаку підготовлений у ті роки й неопублікований машинописний рукопис нової редакції «Дедукції» (Пилип Орлик: Вивід прав України. З рукопису родинного архіву Дентевіля у Франції. Зі вступом і примітками подав Ілько Борщак. Друге виправлене і доповнене видання. 95 с.)¹³⁴. А цей текст містив чимало нових віднайдених джерел, зокрема «незавершеного польського додатку»¹³⁵. Історик Георгій Потульницький виявив в архівній колекції О. Прицака, що 2006 р. подарована Національному університету «Києво-Могилянська академія», 138 справ матеріалів І. Борщака, зокрема декілька варіантів «Виводу прав України» (НаУКМА. Наукова бібліотека. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 1735–1738)¹³⁶. Отже, після війни І. Борщак продовжував вивчати «Вивід прав України», а тому, схоже, і попросив власника архіву передати йому актуальні для нього документи для перегляду в Париж.

Четверте. Із заяв співрозмовника О. Субтельного, що І. Борщак «тільки користувався деякими документами, що їх власники архіву показували йому в Парижі»¹³⁷, можна зробити висновок: частина найцінніших джерел архіву Г. Орлика у певний час, у 1945–1950 рр., полишала основне місце зберігання. Чи поверталось вивезене назад? Мабуть, ні. Власник міг залишити привезене на паризькій квартирі та й забути про нього. Більше того, він мав законне право продати те, що для нього не було важливим.

Referens

- Adadurov, V. (2024). «Perestavlyayuchy slova u stolittiyakh»: intelektualna biografiya Ilka Borshchaka [«Rearranging words over centuries»: the intellectual biography of Ilko Borshchak]. Lviv, Ukraine.
- Artamonov, V. (2019). Turetsko-russkaya voyna 1710–1713 gg. [Turkish-Russian war 1710–1713]. Moscow, Russia.
- Bazarova, T. (2015). Russkiye diplomaty pri osmanskom dvore: Stateynnye spiski P.P. Shafirova i M.B. Sheremeteva 1711 i 1712 gg. (Issledovaniye i teksty) [Russian diplomats at the Ottoman court: State-ment lists of P.P. Shafirov and M.B. Sheremetev of 1711 and 1712 (Research and texts)]. St Petersburg, Russia.
- Chukhlib, T. (2008). Pylyp Orlyk [Pylyp Orlyk]. Kyiv, Ukraine.
- Dmytryshyn, I. (2019). Hryhorii Orlyk, abo Kozatska natsiya u frantsuzkiy dyplomatii [Hryhorii Orlyk, or the Cossack nation in French diplomacy]. Kyiv, Ukraine.
- Dyatlov, V. (Publ.). (2006). Lyst hetmana I. Mazepy do tsisarya Yosypa I [Letter from Hetman I. Mazepa to Emperor Joseph I]. *Siveryanskyi litopys – Siverian Chronicle*, 3, P. 14–15. Chernihiv, Ukraine.
- Fihurnyi, Yu. (2008). Ukrayinskyi hetman Pylyp Orlyk [Ukrainian Hetman Pylyp Orlyk]. Kyiv, Ukraine.
- Kravtsevych-Rozhnetskyi, V. (2004). Ambassador kozočkoho narodu [Ambassador of the Cossack nation]. Kyiv, Ukraine.
- Kresin, O. (2001). Politiko-pravova spadshchyna ukraïnskoyi politychnoyi emihratsiyi pershoyi polovyny XVIII st. [Political and legal legacy of Ukrainian political emigration in the first half of the 18th c.]. Kyiv, Ukraine.
- Krupnytskyi, B. (1938). Hetman Pylyp Orlyk (1672–1742). Ohliad yoho politychnoi diialnosti [Hetman Pylyp Orlyk (1672–1742). An overview of his political activity]. Warsaw, Poland.
- Malyshev, O. (2021). Kozočka relyaciya pro Kyiv yak stolytsyu Ukrayiny: nevidomyi dokument poch. XVIII st. [Cossack report on Kyiv as the capital of Ukraine: an unknown document from the early 18th c.]. Kyiv, Ukraine.
- Ohloblyn, O. (1954). «Vyvid prav Ukrainy» hetmana Pylypa Orlyka (1712) [Hetman Pylyp Orlyk's «Excerpt of Rights of Ukraine» (1712)]. *Visnyk – Bulletin*, 5 (67), P. 11–13.
- Matyakh, V. (2011). Hetman v emihratsiyi Pylyp Orlyk: istoryko-istoryohrafichniy portret polityka [Hetman in exile Pylyp Orlyk: a historical-historiographical portrait of a politician]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical journal*, 4, P. 124–. Kyiv, Ukraine.
- Orlyk, P. (2006). Konstytutsiya, manifesty ta literaturna spadshchyna. Vybrani tvory [Constitution, ma-nifestos, and literary heritage. Selected works]. Kyiv, Ukraine.
- Pavlenko, S. (2019). Ukrayina doby Ivana Mazepy. 1708–1709 rr. v dokumentalnykh dzherelakh [Ukraine in the era of Ivan Mazepa. 1708–1709 years in documentary sources]. Kyiv, Ukraine.

¹³² Pritsak O. The first Constitution of Ukraine (5 April 1710). *Harvard Ukrainian Studies*. 1998. Vol. 22. P. 474.

¹³³ *Geneanet*. URL: <https://gw.geneanet.org/frebault?lang=fr&n=de+la+ville+de+bauge&p=georges; Famille de La Ville. Bikiñediya>. URL: https://r.wikipedia.org/wiki/Famille_de_La_Ville.

¹³⁴ Pritsak O. The first Constitution of Ukraine... P. 473–474.

¹³⁵ Ibid. P. 473.

¹³⁶ Потульницький Г. Матеріали Ілька Борщака в особовому архіві Омеляна Прицака. *Краєзнавство*. 2013. № 4. С. 206.

¹³⁷ Субтельний О. Мазепинці. Український сепаратизм... С. 201.

Pavlenko, S. (2024). Lyst frantsuzkoho diplomata Zhana Balyuza pro yoho perebuvannya v Baturyni v 1704 r. ta zustrich z Ivanom Mazepoyu – falsyfikat istoryka Ilka Borshchaka chy yoho pereklad tekstu dzherela? [Letter from French diplomat Jean Baluze about his stay in Baturyn in 1704 and his meeting with Ivan Mazepa – a forgery by historian Ilko Borshchak or his translation of the source text?]. *Siveryanskyi litopys – Siverian Chronicle*, 4, P. 156–172. Chernihiv, Ukraine.

Pavlenko, S. (2025). Chy pysav Ivan Mazepa lysty do khreshchenytsi Motri Kochubei? [Did Ivan Mazepa write letters to his goddaughter Motry Kochubey?]. *Siveryanskyi litopys – Siverian Chronicle*, 2, P. 140–145

Potulnyskyi, H. (2013). Materialy Ilka Borshchaka v osobovomu arkhivi Omelyana Pritsaka [Materials of Ilko Borshchak in the personal archive of Omelyan Pritsak]. *Krayeznavstvo – Local history*, 4, P. 205–209. Kyiv, Ukraine.

Pritsak, O. (1992). Odyn chy dva dohovory Pylypa Orlyka z Turechchynoyu na pochatku drugoho desyatylyttya visimnadtsyatogo stolittya [One or two treaties of Pylyp Orlyk with Turkey at the beginning of the second decade of the eighteenth century]. *Ukrainskyi arheohrafichnyi shchorichnyk – Ukrainian archival yearbook*, 1, P. 312. Kyiv, Ukraine.

Rendiuk, T. (2013). Pylyp Orlyk: moldovski ta rumunski shlyakhy [Pylyp Orlyk: Moldovan and Romanian paths]. Chernivtsi, Ukraine.

Sashalmi, E. (2015). The novelty of the Utrecht peace settlement (1713). *Central European Papers*, 3 (2), P. 27–28. Pécs, Hungary.

Sereda, O. (2018). Osmansko-ukrainska dyplomatiya v dokumentakh XVII–XVIII st. [Ottoman-Ukrainian diplomacy in documents of the 17th–18th c.]. Kyiv–Istanbul, Ukraine–Turkey.

Slisarenko, O. (2019). Ukrainsko-shvedskyi viiskoviy soiuz u Pivnichnii viini u 1708–1714 rr. [Ukrainian-Swedish military alliance in the Northern war in 1708–1714]. Dnipro, Ukraine.

Smolii, V. (Ed.). (2011). Pakty i Konstytutsiyi Ukrayinskoï kozahkoï derzhavy (do 300-richchya ukладennya) [Pacts and Constitutions of the Ukrainian Cossack state (for the 300th anniversary of its conclusion)]. Lviv, Ukraine.

Tairova-Yakovleva, T. (Comp.). (2022). Pylyp Orlyk i mazepintsi. Dzherela [Pylyp Orlyk and the Mazepists. Sources]. Kyiv, Ukraine.

Trattner, M. (2021). Skarby shvedskykh arkhiviv: Dokumenty z istorii Ukrainy [Treasures of Swedish archives: Documents from the history of Ukraine]. Odesa, Ukraine.

Verhun, I. (1977). Krytychnyi ohliad naukovykh prats pro uchast kozakiv u boiakh pid Diunkerkom u 1645–1646 rr. [Critical review of scientific works on the participation of the Cossacks in the battles of Dunkirk in 1645–1646]. *Vyzvolnyi shliakh – The liberation path*, 6, P. 744.

Vodarskyi, Ya. (2004). Zahadky Prutskoho pokhodu Petra I [Mysteries of Peter I's Pruth campaign]. Moscow, Russia.

Vozgrin, V. (2013). Istoriya krymskikh tatar: ocherki etnicheskoy istorii korenного naroda Kryma [History of the Crimean tatars: essays on the ethnic history of Crimea's indigenous people]. Simferopol, Ukraine.

Yatseniuk, H. (2005). Ukrainska politychna emihratsiia i Hetmanshchyna v 1710–1742 rr.: polityko-dyplomatychnyi aspekt [Ukrainian political emigration and the Hetmanate in 1710–1742: political and diplomatic aspect]. Chernivtsi, Ukraine.

Zatyliuk, Ya. (2022). Moskovit bezpidstavno pretenduye na stolychne misto Ukrayiny Kyiv, namahayuchys vidirvaty yoho vid Ukrayiny: skhema kozachkoy istoriyi v «Relyaciyi pro Kyiv» ta u preambuli «Konstytutsiyi» P. Orlyka [The Muscovite unjustifiably claims the capital city of Ukraine, Kyiv, trying to tear it away from Ukraine: the Cossack historical scheme in «Report on Kyiv» and the preamble of P. Orlyk's «Constitution»]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical journal*, 6, P. 61–62. Kyiv, Ukraine.

Павленко Сергій Олегович – історик, заслужений журналіст України, шеф-редактор наукового журналу «Сіверянський літопис» (просп. Миру, 13/106, м. Чернігів, 14021, Україна).

Pavlenko Sergiy – historian, honored journalist of Ukraine, editor-in-chief of the scientific historical journal «Siverian chronicle» (13/106 Myru av., Chernihiv, 14021, Ukraine).

E-mail: PavlenkoSO1955@gmail.com

Дата подання: 23 квітня 2025 р.

Дата затвердження до друку: 12 травня 2025 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Павленко, С. «Вивід прав України» – політико-правовий трактат Пилипа Орлика чи Ілька Боршчака? Частина друга. *Сіверянський літопис*. 2025. № 4. С. 124–138. DOI: 10.58407/litopis.250412.

Цитування за стандартом APA

Pavlenko, S. (2025). «Vyvid prav Ukrainy» – polityko-pravovyi traktat Pylypa Orlyka chy Ilka Borshchaka? Chastyna druga [“The Excerpt of the Rights of Ukraine” – a political-legal treatise by Pylyp Orlyk or Ilko Borshchak? Part two]. *Siveryanskyi litopys – Siverian chronicle*, 4, P. 124–138. DOI: 10.58407/litopis.250412.